

Tort, Custom, and Karma

Globalization
and Legal
Consciousness
in Thailand

David M. Engel and Jaruwat S. Engel

Tort, Custom, and Krama: Globalization and Legal Consciousness in Thailand: ความ Yok-yon ของ นิติสำนึก ภายใต้ โลกาภิวัตน์

สมชาย ปรีชาศิลป์กุล
อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางและรวดเร็วของสังคมต่างๆ นับตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 20 มาจวบจนกระทั่งปัจจุบัน ทั้งในด้านของระบบ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สังคม และระบบการเมืองที่แนบแน่นระหว่างกันมากขึ้น โดยผ่านความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่และการไหลบ่าของ ข้อมูลข่าวสาร สินค้า ทุน ผู้คน หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่ายุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) มีผลต่อการตั้งคำถามและการให้คำอธิบายในสาขาความรู้ด้าน ต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปอย่างสำคัญ

สำหรับในด้านกฎหมายคำถามประการหนึ่งก็คือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้มีผลกระทบอย่างไรต่อมุมมองทางกฎหมายและสามัญชนซึ่งจะเป็นผู้ใช้ อุดมการณ์ บรรทัดฐานและสถาบันกฎหมายต่างๆ หรือหากกล่าวอย่างกระชับก็ คือ โลกาภิวัตน์ส่งผลกระทบต่อนิติสำนึก⁹¹ ของสามัญชนในชีวิตประจำวัน

⁹¹ นิติสำนึก (Legal Consciousness) เป็นแนวทางหนึ่งของการศึกษากฎหมายโดยให้ ความสำคัญกับกฎหมายที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงมากกว่าการวิเคราะห์ทฤษฎีของกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยต้องการวิเคราะห์ความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนใน สังคมและกฎหมายโดยเฉพาะต่อกฎหมายของรัฐในเชิงประจักษ์ รวมทั้งแง่มุมและลักษณะอื่นๆ ของ กฎหมายซึ่งอยู่นอกเหนือจากเพ่งมองกฎหมายที่เป็นทางการหรือกฎหมายที่บัญญัติขึ้นโดยรัฐ การได้มา ซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับความคิด ความรับรู้ ปฏิกริยาของคนในสังคมที่แสดงออกเกี่ยวกับกฎหมายมาจากการ สันทนา การฟังความคิดเห็น เหตุผลในการตัดสินใจ และการสังเกตพฤติกรรมของบุคคลในกรณีหรือ

ท่ามกลางสังคมที่กำลังเปลี่ยนผ่านเป็นอย่างไร (what is the legal consciousness of ordinary people as they cope from day to day with a transformed world?)⁹²

คำตอบที่ได้สามารถได้ยืนยันกันโดยทั่วไปก็คือ การยอมรับแนวคิดทางกฎหมายแบบเสรีนิยม (liberal legalism) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของโลกาภิวัตน์ โดยระบบกฎหมายแบบเสรีนิยมมีความหมายถึงการผูกมัดต่อหลักการและสถาบันที่สอดคล้องกับหลักนิติธรรม สิทธิของปัจเจกบุคคล ระบบตลาดเสรี และรัฐบาลตามระบอบประชาธิปไตย มุมมองที่มีต่อกฎหมายไม่ได้หมายความว่าเพียงแนวคิดหากยังรวมถึงการปฏิบัติตามในความเป็นจริง อุดมการณ์ทางกฎหมายแบบเสรีนิยมกลายเป็นวาทกรรมหลักในการให้ความหมายต่อหน้าที่ความสัมพันธ์หรือตัวตน รวมถึงการกำหนดกรอบในเชิงสถาบันและกระบวนการซึ่งข้ามพ้นขอบเขตทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งแผ่ขยายออกไป

โลกาภิวัตน์ได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างสภาวะปัจเจกบุคคล และการให้ความสำคัญกับกฎหมายในฐานะเป็นเครื่องมือของการยืนยันถึงสิทธิของแต่ละบุคคล รวมถึงเปลี่ยนสำนึกของสามัญชนและมุมมองเกี่ยวกับกฎหมาย บรรทัดฐานและสถาบันทางกฎหมายในชีวิตของพวกเขา การตระหนักถึงสิทธิของบุคคลโดยกฎหมายของรัฐ และติดตามมาด้วยการใช้กระบวนการทางกฎหมายซึ่งมีความเป็นทางการ เช่น กฎหมายของรัฐ ตำรวจ กระบวนการทาง

สถานการณ์ต่างๆ เช่น การยอมรับและปฏิบัติตามกฎหมาย การหลีกเลี่ยงกฎหมาย หรือการให้ความหมายของกฎหมาย เป็นต้น อันจะทำให้เกิดความเข้าใจต่อกฎหมายได้อย่างรอบด้านมากขึ้น สนใจดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน ปิยอร เปลี่ยนผดุง, **แนวคิดนิติสำนึก (Legal Consciousness)** ใน www.midnightuniv.org บทความลำดับที่ 2011014

⁹² Engel, David M. and Engel Jaruwat S., *Tort, Custom, and Krama: Globalization and Legal Consciousness in Thailand* (Chiang Mai: Silkworm Books, 2010) p. 3

ศาล เป็นต้น เพื่อเป็นกลไกในการปกป้องและรักษาสีทธิในแบบปัจเจกบุคคลจะเป็นสภาวะที่เห็นได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

แต่ในอีกด้านหนึ่งก็มีการเสนอความเห็นที่ต่างออกไป การขยายตัวของโลกาภิวัตน์อาจนำไปสู่ข้อโต้แย้งเกิดขึ้นได้เช่นกัน เฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคนซึ่งไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากร ผลประโยชน์ หรือไม่มีอำนาจต่อรองอย่างเพียงพอภายใต้ความเปลี่ยนแปลงนี้ อันอาจนำไปสู่การต่อต้านอุดมการณ์กฎหมายแบบเสรีนิยมดังเช่นการหันกลับไปสู่แนวคิดทางศาสนาแบบดั้งเดิม (religious fundamentalism) บางกลุ่มให้การยอมรับต่อคำสอนรวมถึงสถาบันทางศาสนา มากกว่าระบบกฎหมายแบบฆราวาส

ในหนังสือ Tort, Custom, and Krama: Globalization and Legal Consciousness in Thailand โดย David M. Engel และ Jaruwat S. Engel เป็นงานวิจัยที่ต้องการตอบคำถามถึงอิทธิพลของระบบโลกาภิวัตน์ที่มีต่อระบบกฎหมายและนิติสำนึกของสามัญชน แต่ก็ไม่ได้ให้คำตอบที่เป็นไปในทางสนับสนุนแนวความคิดเรื่องขยายตัวของอุดมการณ์กฎหมายเสรีนิยมหรือนำเสนอการต่อต้านโลกาภิวัตน์ โดย David และ Jaruwat เห็นว่าแทนที่จะหาคำตอบที่เป็นไปในทิศทางเดียวไม่ว่าจะในแบบสนับสนุนหรือคัดค้านก็ตาม แต่จะเป็นประโยชน์มากกว่าหากตั้งคำถามว่าโลกาภิวัตน์มีผลต่อวัฒนธรรมทางกฎหมายและนิติสำนึกของสามัญชนอย่างไร (we think it useful to ask how globalization may affect key elements of legal culture and consciousness)⁹³ อันเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อบทบาทของกฎหมายในชีวิตประจำวันของสามัญชน งานวิจัยชิ้นนี้ได้ศึกษาวัฒนธรรมทางกฎหมายของสามัญชนในการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นกับตนเอง โดยศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่ ในช่วงระยะเวลาที่ห่างกันประมาณ 30

⁹³ Ibid., p. 5

ปี เพื่อวิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับนิตีสำนึกของสามัญชนว่า ดำเนินไปในทิศทางอย่างไร

เรื่องเล่าของอินตา⁹⁴

ภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ในช่วงทศวรรษ 1990 ได้นำชายหนุ่มชื่ออินตา จากท้องนาในภาคเหนือของประเทศไทยเดินทางมาสู่โรงงานใกล้เขตเมือง เขาทำหน้าที่ควบคุมเครื่องทำกล่องกระดาษซึ่งเป็นงานที่อันตรายโดยได้รับค่าจ้างวันละ 144 บาท เครื่องจักรอยู่ในสภาพที่ไม่ดีและเคยมีคนงานหลายคนได้รับบาดเจ็บมาก่อนหน้า จึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจเมื่อวันหนึ่งมือของเขาติดเข้าไปในเครื่องจักร และได้รับบาดเจ็บจนเกินรักษา แต่สิ่งนี้อาจทำให้เกิดความประหลาดใจก็คือ คำอธิบายของเขาที่มีต่อเหตุการณ์ครั้งนี้และความเข้าใจว่าใครหรืออะไรซึ่งจะต้องรับผิดชอบ

อินตาไม่ได้กล่าวโทษนายจ้างว่าไม่มีความรับผิดชอบหรือเป็นผู้เห็นแก่ตัว เขาไม่เคยแม้แต่จะตำหนินายจ้างหรือกล่าวหาผู้ผลิตเครื่องจักรที่บกพร่อง ตรงกันข้าม เขายืนยันว่าสาเหตุหลักของการบาดเจ็บมาจากผีและกรรมเก่า ด้วยเหตุผลว่าในวันหนึ่งเขาได้ขับรถมอเตอร์ไซด์ไปทำงานและหยุดดูอุบัติเหตุรายหนึ่งร่วมกับกลุ่มชาวบ้านหลายคน โดยพบศพของผู้ชายซึ่งขับรถมอเตอร์ไซด์ชนต้นไม้ล้มเป็นผลให้คอหักตาย เขารู้ว่าสถานที่นั้นเคยมีคนตายมาก่อนหน้าและเป็นสถานที่ที่อันตรายซึ่งอาจมีผีหรือวิญญาณชั่วร้ายสิงอยู่

เมื่อต้องผ่านเส้นทางดังกล่าวเขาก็ต้องคิดถึงศพชายที่ได้เห็นอยู่ตลอดหลังจากนั้น 5 เดือน อินตาก็ประสบอุบัติเหตุ คนทรงบอกแก่แม่ของเขาว่าผีชายดังกล่าวเป็นสาเหตุของอุบัติเหตุ จิตของอินตาอ่อนแอซึ่งเปิดให้วิญญาณเข้ามาอยู่ในความคิดและคอยโอกาสที่จะทำร้ายเขา กระทั่งวันหนึ่งเมื่อทำงานอยู่ในโรงงานอินตารู้สึกว่ามีผีมาลักหัวไหล่และดึงมือเข้าไปในเครื่องจักร ด้วยความ

⁹⁴ สรุปความจาก Ibid., pp. 1-3.

เชื่อว่ามีส่วนสำคัญต่อการเกิดอุบัติเหตุทำให้อินตาไม่ตั้งข้อสงสัยต่อคำอธิบายของคนทรง และยังเป็นการตอกย้ำถึงความเชื่อในสาเหตุของการบาดเจ็บครั้งนี้

ก่อนหน้านี้ที่จะเกิดอุบัติเหตุที่โรงงาน เขามีกลางสังหรณ์อย่างรุนแรงทุกครั้งที่ขับรถผ่านสถานที่เกิดเหตุ เขาเชื่อว่าถ้าหากว่าได้ทำบุญให้แก่คนที่ตายก่อนแล้วอุบัติเหตุก็อาจจะไม่เกิดขึ้นเลย แต่เพราะอินตาไม่ได้ทำอะไรประกอบกับเป็นช่วงเวลาที่ดวงกำลังดวงตก และเขาก็ไม่ได้ไปทำบุญเพื่อสะเดาะเคราะห์หรือเสริมชะตาเพื่อปกป้องโชคร้ายไม่ให้มาล้ากราย อันเป็นเหตุผลว่าทำไมเขาจึงเป็นคนเดียวที่ถูกเลือกจากผีทั้งที่มีผู้คนผ่านไปมาในสถานที่ดังกล่าวเป็นจำนวนมาก

อินตามีข้อสรุปว่าตัวเองคือผู้ทำให้เกิดอุบัติเหตุขึ้นในครั้งนี้อย่างแท้จริง ไม่ได้มองว่าอุบัติเหตุเป็นผลมาจากการกระทำความผิดของบุคคลอื่น แม้ว่าเขาได้รับคำรักษาพยาบาลจากระบบประกันสังคม และได้รับเงินเป็นจำนวนครึ่งหนึ่ง ในระหว่างการพักรักษาตัว แต่อินตาไม่ได้รับเงินชดเชยสำหรับการบาดเจ็บและความเจ็บปวด ทั้งรายได้จำนวนมากจากการสูญเสียความสามารถในการทำงาน ทั้งให้ระหว่างและหลังการรักษาตัว รวมถึงไม่อาจการทำงานได้ตามปกติอีกต่อไป อันเนื่องมาจากความพิการ แต่เขากลับเห็นว่านายจ้างปฏิบัติอย่างดีต่อเขาด้วยความเมตตา อุบัติเหตุเป็นความผิดของเขา ถ้าหากเรียกร้องให้มีการรับผิดชอบจากบุคคลอื่น ไม่ว่านายจ้างหรือใครก็ตามมีแต่จะทำให้สถานการณ์เลวร้ายลง และนำไปสู่การทวีความโชคร้ายให้เพิ่มมากขึ้นแทน

เชียงใหม่ สามัญชน กฎหมาย: จากโลกาภิวัตน์ถึงท้องถิ่น

จังหวัดเชียงใหม่เป็นที่รู้จักกันดีสำหรับผู้คนในสังคมไทย ในฐานะของเมืองที่ถูกฉาบไว้ด้วยภาพแห่งความงดงามของภูมิประเทศ ผู้คนและวัฒนธรรมเป็นดินแดนหัวเมืองทางภาคเหนือของประเทศไทยที่สามารถดึงดูดผู้คนจำนวนมาก

มากให้แวะเวียนมาภายใต้เงื่อนไขต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยว การประชุมสัมมนา การดูงาน การตรวจราชการ เป็นต้น

หากใครที่ได้มีโอกาสมาจังหวัดเชียงใหม่ในอดีตแล้วทั้งช่วงไว้ประมาณ 10 - 20 ปี ก็พบว่าเมืองแห่งนี้เปลี่ยนโฉมหน้าไปอย่างมาก นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศมีผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างสำคัญ แม้อาจไม่เทียบเท่ากับความเจริญเติบโตของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ แต่เชียงใหม่ก็ได้เผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวาง

การขยายตัวของภาคธุรกิจและที่อยู่อาศัย การสร้างถนนหนทางขนาดใหญ่มีอย่างมากมาย ผู้มาเยือนจำนวนมหาศาลในแต่ละปี การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินซึ่งเห็นได้ชัดเจนในบริเวณรอยต่อระหว่าง “ตัวเมือง” กับพื้นที่รอบนอก จากเดิมซึ่งเคยเป็นพื้นที่เกษตรกรรมได้แปรสภาพมาเป็นหมู่บ้านจัดสรร อาคารพาณิชย์ ย่านการค้า แทรกปะปนเข้าไปในวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม หลายแห่งเป็นหมู่บ้านของชนชั้นกลางรูปทรงทันสมัยตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งรายรอบไปด้วยหมู่บ้านดั้งเดิมของ “คนเมือง”⁹⁵ คลองชลประทานที่เคยให้น้ำแก่พื้นที่เกษตรกรรมก็มาไหลผ่านหมู่บ้านจัดสรร อันสามารถเป็นภาพสะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีผลอย่างสำคัญต่อการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนจากพื้นที่รอบนอกหรือที่อาศัยในเขตชนบทเข้ามาสู่การปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้องมากขึ้นกับความเป็นเมือง

⁹⁵ คำว่า “คนเมือง” เป็นคำที่คนเชียงใหม่ใช้เรียกตนเองมาตั้งแต่อดีต โดยเพื่อแยกแยะระหว่างกลุ่มตนเองกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มิได้มีความหมายถึงผู้คนที่ดำรงชีวิตอยู่ในเขตเมือง (City) อันมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับสังคมอุตสาหกรรมและธุรกิจการค้าสมัยใหม่ ซึ่งต่างไปจากวิถีชีวิตของผู้คนในชนบท คำว่า “คนเมือง” ในที่นี้จึงมีความหมายที่ไม่เหมือนและแตกต่างไปจากคนที่อยู่ในเขตเมืองสมัยใหม่

ในการอธิบายถึงเปลี่ยนแปลงนี้ David และ Jaruan ได้เก็บข้อมูลเกี่ยวกับคดีละเมิดและปัจจัยต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับนิตสำนึกของสามัญชนใน 2 ช่วงระยะเวลา ซึ่งสามารถช่วยสะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่ได้อย่างชัดเจน ระยะเวลาที่หนึ่ง เป็นช่วงระหว่าง ค.ศ. 1965-1974 และช่วงที่สอง ระหว่าง ค.ศ. 1992-1997

ข้อมูลประการหนึ่งซึ่งแสดงถึงเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตผู้คนในจังหวัดเชียงใหม่ได้ก็คือ จำนวนของยานพาหนะ (รถยนต์และรถจักรยานยนต์) จากข้อมูลของทางราชการจำนวนของยานพาหนะได้เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลจากจำนวน 8,547 คันใน ค.ศ. 1965 มาเป็น 677,123 คัน ใน ค.ศ. 1997 หรือเพิ่มขึ้น 79.2 เท่า⁹⁶ จำนวนยานพาหนะในลักษณะนี้ (ส่วนใหญ่จะเป็นรถจักรยานยนต์) ไม่ได้หมายความว่าเพียงเฉพาะฐานะเศรษฐกิจของสามัญชนที่เปลี่ยนแปลงไปเท่านั้น แต่หากยังหมายถึงวิถีชีวิต การทำงาน การย้ายถิ่น รูปแบบของอาชีพของผู้คนที่ต้องเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน

และก็ยังสามารถมีความหมายไปถึงการบาดเจ็บของผู้คนจากยานพาหนะซึ่งควรจะต้อมีสัดส่วนเพิ่มสูงขึ้นด้วย ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์ผู้ได้รับบาดเจ็บในโรงพยาบาลเชียงใหม่พบว่า 75 เปอร์เซ็นต์⁹⁷ ได้รับอุบัติเหตุจากท้องถนน อย่างไรก็ตาม เป็นการยากที่จะหาข้อมูลหรือสถิติอย่างเป็นทางการเพื่อยืนยันถึงจำนวนอุบัติเหตุบนท้องถนนในทั้งสองช่วงระยะเวลาดังกล่าว แต่ก็สามารถเป็นข้อสมมติฐานเบื้องต้นได้ว่าจำนวนยานพาหนะในเชียงใหม่ที่เพิ่มมากขึ้นควรจะนำมาซึ่งอุบัติเหตุที่เพิ่มมากขึ้น และการจดทะเบียนยานพาหนะที่นำมาใช้เป็นข้อมูลก็เป็นการบังคับในทางกฎหมายมาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่เริ่มเก็บข้อมูลจวบจนกระทั่งปัจจุบัน

⁹⁶ David M. Engel and Jaruan S. Engel, Op. cit., p. 106

⁹⁷ Ibid., p. 105

แนวความคิดเรื่องกฎหมายกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมกระแสหลักให้คำอธิบายประการหนึ่งว่าท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมอย่างรวดเร็ว (เฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม) จะนำไปสู่อัตราการฟ้องคดีที่เป็นความเสียหายของปัจเจกบุคคลเพิ่มสูงขึ้น⁹⁸ บนพื้นฐานความเชื่อว่าการกฎหมายแบบเสรีนิยมสร้างกลไกในการปกป้องสิทธิของปัจเจกบุคคลรวมทั้งการสร้างความตระหนักในสิทธิของตนที่ต่างไปจากนิติสำนักของผู้คนในสังคมเกษตรกรรม หากอธิบายตามกรอบความคิดดังกล่าวนี้อัตราการฟ้องคดีในจังหวัดเชียงใหม่ก็ควรจะต้องมีสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นในจำนวนที่สูงมากด้วยเช่นกัน

แต่หากพิจารณาจากคดีละเมิดซึ่งเป็นการฟ้องคดีเรียกค่าเสียหายโดยเอกชนต่อผู้กระทำความเสียหายให้เกิดขึ้น นับตั้งแต่ ค.ศ. 1965 มีการฟ้องคดีจำนวน 74 คดี และการฟ้องคดีมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นแต่ในสัดส่วนที่ไม่สูงมากจนกระทั่งใน ค.ศ. 1997 มีการฟ้องคดีเป็นจำนวนทั้งสิ้น 169 คดี หมายความว่าจำนวนการฟ้องคดีให้ระยะเวลากว่า 30 ปี เพิ่มขึ้น 2.3 เท่า⁹⁹ เมื่อเปรียบเทียบระหว่างจำนวนยานพาหนะกับการฟ้องคดีจะพบว่าอัตราการเพิ่มของจำนวนยานพาหนะมีจำนวนมากกว่าการฟ้องคดีละเมิดถึง 34.4 เท่า¹⁰⁰

แม้ว่าจำนวนการฟ้องคดีละเมิดของเอกชนจะมีสัดส่วนที่เพิ่มขึ้น แต่หากเปรียบเทียบกับจำนวนของยานพาหนะ (ซึ่งสันนิษฐานว่ามีส่วนสำคัญในการก่อให้เกิดอุบัติเหตุขึ้น) ที่เพิ่มมากขึ้นในสัดส่วนที่มากกว่าอย่างเห็นชัด ทำให้ David และ Jaruan มีความเห็นว่าแนวโน้มของการดำเนินคดีละเมิดในชั้นศาล

⁹⁸ Ibid., p. 100

⁹⁹ Ibid., p. 102, 106

¹⁰⁰ ในการใช้ตัวเลขของการฟ้องคดีในชั้นศาลเพื่อมาข้อมูลในการวิเคราะห์ของการศึกษาวิจัย David และ Jaruan ได้อภิปรายถึงปัญหาและความคลาดเคลื่อนที่อาจเกิดขึ้นได้ โดยได้ชี้ให้เห็นถึงแง่มุมของการใช้ข้อมูลไว้อย่างน่าสนใจ สามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน Ibid., pp. 96-99

มีสัดส่วนที่ลดลงชัดเจน จะมีการฟ้องคดีโดยเฉลี่ย 11 คดีต่อปี นับตั้งแต่ ค.ศ. 1992 -1997 จากจำนวนประชากรมากกว่าหนึ่งล้านสามแสนคน

อย่างไรก็ตาม จำเป็นต้องพิจารณาถึงปัจจัยอื่นที่มีอาจมีความเกี่ยวข้อง อันส่งผลต่อการใช้กระบวนการทางกฎหมายอย่างเป็นทางการในการชี้ขาดข้อพิพาท เพราะการตัดสินใจที่จะใช้หรือไม่ใช้กฎหมายทางการอาชญากรรมหลายประการที่เปลี่ยนแปลงไปในห้วงเวลาดังกล่าว และกระทบต่อสถิติสำนึกของสามัญชนในการบังคับใช้กฎหมายเหล่านี้

ดังเช่นการประกาศกฎหมายคุ้มครองผู้ประสบภัยจากรถยนต์ซึ่งเกิดขึ้นใน ค.ศ. 1993 ทำให้การประกันภัยเพื่อคุ้มครองบุคคลที่สามเป็นการบังคับ โดยที่ก่อนหน้านี้ระยะเวลาดังกล่าวการทำประกันคุ้มครองผู้ประสบภัยเป็นเรื่องของความสมัครใจของแต่ละคน กฎหมายฉบับนี้ทำให้มีการเยียวยาแก่ผู้ได้รับความเสียหายจำนวนหนึ่ง แต่หากเปรียบเทียบกับจำนวนเงินที่จะได้รับในกรณีที่ฟ้องคดีแล้วชนะ จำนวนเงินจากกฎหมายคุ้มครองผู้ประสบภัยน้อยกว่าหลายเท่าตัว ในคำบอกเล่าของผู้เสียหายหลายรายไม่ได้ให้ความสำคัญจำนวนเงินจากส่วนนี้ ดูเหมือนผู้เสียหายจะคิดว่า การได้เงินเยียวยาจากผู้กระทำความผิดโดยตรงจะสร้างความพอใจให้แก่พวกเขา มากกว่าการที่ได้รับเงินจากบริษัทประกัน ดังนั้น ปัญหาสำคัญของการกระทำความเสียหายจึงเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมากกว่า¹⁰¹

ในการพิจารณาถึงปัจจัยอื่นๆ ในระบบกฎหมาย ก็ไม่ปรากฏปัจจัยที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญจนทำให้กลายเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการดำเนินคดีของผู้เสียหาย จำนวนของทนายความ ค่าจ้างในการฟ้องคดี ขอบเขตอำนาจของศาล ความเปลี่ยนแปลงในเนื้อหาของกฎหมาย เงื่อนไขเหล่านี้มีความเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย

¹⁰¹ Ibid., p. 112

ข้อสังเกตของ David และ Jaruwat ถึงการฟ้องคดีละเมิดของสามัญชน ที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัด เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงนิตินัยที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วง ปลายศตวรรษที่ 20 โดยกฎหมายดำรงอยู่ห่างไกลจากชีวิตของสามัญชนมากขึ้น กว่าในที่เคยเป็นมา เมื่อเผชิญหน้ากับความเสียหายพวกเขาก็จะเลือกใช้ช่องทาง อื่นในการอธิบายและจัดการกับสิ่งเหล่านั้น ในช่วงทศวรรษ 1960 และ 1970 กฎหมายของรัฐและกฎหมายจารีตประเพณียังมีปฏิสัมพันธ์กันในบางส่วนและ ส่งผลให้เกิดการบังคับใช้ระหว่างกัน แต่ในทศวรรษ 1990 ปฏิสัมพันธ์เหล่านี้สูญ หายไป กฎหมายแยกตัวออกจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งสามัญชน ดำรงชีวิตอยู่ (these interconnections have all but disappeared, and law now stand isolated from the social and cultural milieu in which ordinary Thai people live)¹⁰²

กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน (Law of Sacred Centers)

กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเป็นจารีตประเพณีของท้องถิ่นและมี อำนาจเหนือเหนือธรรมชาติคอยกำกับ กฎเกณฑ์ชนิดนี้จะมีความเข้มแข็งเมื่ออยู่ ใกล้กับศูนย์อำนาจและจะเบาบางลงเมื่ออยู่ในระยะที่ไกลออกไป¹⁰³ โดยบ้านจะ เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred center) ที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ ของชาวบ้านนับตั้งแต่เริ่มต้นชีวิต ในอดีตที่ผู้คนส่วนใหญ่ยังคลอดลูกอยู่ที่บ้าน บ้านเป็นพื้นที่ซึ่งทำหน้าที่ศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของการดำรงชีวิต

นับตั้งแต่มีเด็กเกิดใหม่ในครอบครัว จะมีการทำพิธีเพื่อแจ้งให้สิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ทราบโดยผู้อาวุโสของครอบครัวและขอให้ผีเรือน (household spirit) ฝึ บรรพบุรุษ (ปู่ย่าดำ) ปกป้องคุ้มครองสมาชิกใหม่ การดำรงอยู่ของแต่ละคนจึง ถูกเชื่อมเข้ากับพื้นที่ทั้งทางกายภาพและทางจิตวิญญาณของชุมชน การเจ็บป่วย

¹⁰² Ibid., p. 121-122

¹⁰³ David M. Engel and Jaruwat S. Engel, *Tort, Custom, and Krama: Globalization and Legal Consciousness in Thailand* (Chiang Mai: Silkworm Books, 2010) p. 56

บาดเจ็บ หรืออุบัติเหตุ ถูกจัดวางให้สัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งคอยดูแลคุ้มครอง เช่น ถ้าเด็กร้องไห้ตลอดคืนหรือเจ็บป่วย ครอบครัวก็จะสวดขอช่วยเหลือจากผีบรรพบุรุษ

ผีเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการเคารพซึ่งชาวบ้านจะแสดงออกด้วยพิธีกรรมในเทศกาลต่างๆ เช่น สงกรานต์ จะมีการเซ่นไหว้ด้วยผลไม้ ไข่ พร้อมกับขอให้ผีช่วยปกป้องดูแลบ้านเรือนและสมาชิกในครอบครัว ไม่เพียงแต่การช่วยบรรเทาเหตุไม่ดีต่างๆ ให้ลดน้อยลง “ผี” ยังสามารถเป็นเหตุสำคัญของการทำให้เกิดความเสียหายขึ้นได้ในกรณีที่ไม่มี การแสดงความเคารพหรือล่วงละเมิดต่อผี อันเป็นรูปแบบหนึ่งของการลงโทษที่มีต่อบุคคลซึ่งกระทำการดังกล่าว ชาวบ้านจะมีการสร้างศาลสำหรับเจ้าที่เจ้าทางไว้ในอาณาบริเวณของบ้านโดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่นอกตัวบ้าน จะมีการจุดธูปเทียนบูชาในแต่ละวันรวมทั้งอาจมีอาหารคาวหวานถวายเพื่อเป็นการแสดงถึงการเคารพของชาวบ้าน

รูปแบบของความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวขยายครอบคลุมถึงระดับหมู่บ้าน¹⁰⁴ คำว่าหมู่บ้านในภาษาไทยมีความหมายถึงกลุ่มของบ้านเรือน ผู้นำของหมู่บ้านในภาคเหนือถูกเรียกว่า “พ่อหลวง” อันแสดงถึงรูปแบบของความสัมพันธ์เฉกเช่นเดียวกับครอบครัว ในแต่ละชุมชนหรือหมู่บ้านจะมีผีของชุมชนทำหน้าที่ดูแลรักษาทั้งชุมชน ซึ่งถูกเรียกว่าพ่อบ้าน เจ้าบ้าน หรือในบางแห่งก็เรียกว่าเสือบ้าน จะมีศาลสำหรับเจ้าที่ในระดับชุมชนซึ่งชาวบ้านจะมาทำบุญเซ่นไหว้ร่วมกันในเทศกาลหรือโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น สงกรานต์ ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน หรืองานศพ เพื่อขอให้ผีเจ้าที่ทำการปกป้องคุ้มครอง

เหตุการณ์ต่างๆ ที่นำมาซึ่งความเสียหายให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชนส่งผลกระทบไม่เพียงบุคคลนั้นหากรวมถึงชุมชนโดยรวมทั้งหมด บุคคลที่ถูกทำให้อาเจียนไม่สามารถทำหน้าที่ในฐานะสมาชิกของครอบครัวและของชุมชนทั้งใน

¹⁰⁴ Ibid., p. 59

เชิงกายภาพและจิตวิญญาณ การเรียกค่าทำขวัญ (ซึ่งเป็นที่คุ้นเคยกันในสังคมไทย) เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการในการเยียวยาให้กับคนนั้นกลับมามีสถานะตามปกติ ความเสียหายแก่คนใดคนหนึ่งกระทบต่อการดำรงอยู่ของชุมชน การบังคับให้มีการเยียวยาในรูปแบบต่างๆ จึงเป็นผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น การทำพิธีเรียกขวัญ การรักษาตามวิธีพื้นบ้าน ฯลฯ

ผู้อาวุโสหรือผู้นำของชุมชนเป็นตัวแทนของอำนาจมนุษย์ในการบังคับให้มีการชดเชยจากบุคคลซึ่งเป็นผู้กระทำความเสียหายให้บังเกิดขึ้น ในการทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งนี้ ผู้นำของชุมชนหรือพ่อหลวงไม่เพียงอยู่ในฐานะของเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับท้องถิ่นแต่ยังเป็นตัวแทนของระบบกฎหมายจารีตประเพณี ผลลัพธ์ของการทำหน้าที่คือการทำให้เกิดการเยียวยาความเสียหายที่เป็นไปตามจารีตของท้องถิ่น รวมทั้งในกรณีที่ผู้เสียหายหันไปใช้วิธีการฟ้องคดีต่อศาลแทนกระบวนการของชุมชน ในกรณีเช่นนี้การฟ้องคดีก็เป็นไปเพื่อให้ได้รับการเยียวยาตามจารีตของท้องถิ่นเนื่องกระบวนการจัดการกับความขัดแย้งของชุมชนเผชิญกับทางตัน ดังจะเห็นได้จากเมื่อมีการเยียวยาตามจารีตของท้องถิ่นเกิดขึ้น ผู้เสียหายก็จะถอนฟ้องจากคดีในกระบวนการทางศาล ในแง่นี้จึงทำให้เห็นความสัมพันธ์ของความชอบด้วยกฎหมายของกฎหมายทั้งสองประเภท คือกฎหมายของรัฐทำให้จารีตประเพณีมีผลบังคับได้ในฐานะเป็นกลไกสุดท้ายซึ่งทำให้เกิดการเยียวยาตามจารีต และกฎหมายจารีตประเพณีให้ความชอบธรรมกับกฎหมายรัฐด้วยการดึงให้เข้ามาสัมพันธ์กับการเข้าใจโลกซึ่งเป็นที่คุ้นเคยกับสามัญชน (State law reinforced customary law by serving as a forum of last resort in the quest for a traditional remedy; customary law legitimated state law by incorporating it into a view of the world that was familiar to ordinary people.)¹⁰⁵

¹⁰⁵ Ibid., p. 76

การเคลื่อนย้ายตำแหน่งแห่งที่ของความเสียหาย

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมในปลายศตวรรษที่ 20 เป็นผลทำให้ผู้คนในพื้นที่ภาคเหนือมีแนวโน้มจะดำรงชีวิตและเคลื่อนย้ายออกจากชุมชนซึ่งถือกำเนิดมากขึ้น เด็กส่วนใหญ่ในปัจจุบันเกิดที่โรงพยาบาลมากกว่าที่บ้าน พิธีกรรมแบบดั้งเดิมในการรับเด็กเป็นสมาชิกของครอบครัวเริ่มลดน้อยลงหนุ่มสาวเลือกจะแต่งงานกันในโรงแรมมากกว่าในหมู่บ้านของตน และครอบครัวใหม่ๆ ก็จะใช้ชีวิตอยู่ในเมืองมากกว่าในหมู่บ้านที่ถือกำเนิดขึ้น พวกเขามีโอกาสน้อยลงในการบอกกล่าวหรือแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน วิถีชีวิตดังกล่าวได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเบาบางลง¹⁰⁶

อุบัติเหตุต่างๆ ก็มักเกิดในเขตที่ห่างไกลจากชุมชนซึ่งไม่ได้อยู่ใต้อำนาจของจารีตประเพณี ไม่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนอันที่เป็นรับรู้และเคารพของทั้งผู้ก่อความเสียหายและผู้เสียหาย ผู้นำหรือผู้อาวุโสซึ่งเป็นที่ยอมรับของชุมชนก็ไม่สามารถมีบทบาทในการเข้ามาทำหน้าที่แก้ไขความขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายด้วยอำนาจของจารีตประเพณี เนื่องจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายอาจไม่ยอมรับต่ออำนาจของผู้อาวุโสและทั้งไม่มีอำนาจใดตามกฎหมายมาบังคับ ผู้นำของชุมชนในปัจจุบันต่างตระหนักว่าเขาไม่มีอำนาจเหนือความเสียหายที่เกิดขึ้นนอกหมู่บ้าน หรือแม้กระทั่งกับเหตุการณ์ที่เกิดภายในหมู่บ้านเองก็ตาม แตกต่างจากจากอดีตที่ผู้นำเข้ามาทำหน้าที่บทบาทสำคัญในการแก้ไขความเสียหายที่เกิดขึ้นระหว่างผู้คนในชุมชนด้วยกัน

ในขณะเดียวกันอุบัติเหตุที่นำมาซึ่งความเสียหายก็ไม่ได้พิจารณาว่าเป็นผลกระทบต่อส่วนรวมทั้งต่อตัวมนุษย์และในด้านจิตวิญญาณของชุมชนเฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่ง ไม่มีชุมชนใดเรียกร้องการจัดการกับความเสียหาย การเรียก

¹⁰⁶ Ibid., p. 81

ค่าเสียหายหรือ “ค่าทำขวัญ” ที่บังเกิดขึ้นก็เพียงเพื่อเยียวยาทางด้านร่างกาย จิตใจและจิตวิญญาณของบุคคลผู้เสียหายเท่านั้น

ความเปลี่ยนแปลงอีกประการที่เป็นผลให้ความหมายของความเสียหาย แตกต่างไปก็คือ แนวโน้มในการพิจารณาถึงสาเหตุของความเสียหายในลักษณะ ที่ไม่ผูกติดกับความเป็นท้องถิ่น (delocalization of injury¹⁰⁷) ดังการให้ คำอธิบายถึงสาเหตุของการเกิดอุบัติเหตุหรือความเสียหายใดๆ กรรม โชคชะตา ดวงดาว ได้กลายเป็นแนวโน้มที่ทวีความสำคัญมากขึ้นในมุมมองบุคคลที่ได้รับ ความเสียหาย ผู้เสียหายมักจะมองถึงสาเหตุโดยไม่สัมพันธ์กับปัจจัยของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเน้นย้ำในเรื่องของกรรม

การไร้ความเป็นท้องถิ่นของความเสียหายเป็นส่วนหนึ่งแนวโน้มของ ระบบความเชื่อในสังคมไทย ดังเห็นได้จากการขยายตัวของเจ้าที่ไม่สังกัดกับ ท้องถิ่น (delocalized deities) ซึ่งได้รับการนับถืออย่างกว้างขวางมากขึ้น อัน เป็นเจ้าที่สามารถให้ผลต่อชีวิตของมนุษย์แต่ไม่ได้ผูกติดกับพื้นที่หรืออยู่กับชุมชน แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นการเฉพาะ เจ้าในรูปแบบเช่นนี้ได้เข้ามาทดแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือผีของชุมชนซึ่งมีทั้งที่เป็นแบบพุทธและไม่ใช่พุทธ

เจ้าแม่กวนอิมเป็นตัวอย่างหนึ่งของเจ้าที่ไม่สังกัดอยู่กับท้องถิ่น เจ้าแม่ กวนอิมเป็นเทพเจ้าหญิงที่มีรากมาจากวัฒนธรรมจีนซึ่งได้รับความเคารพในแง่ คุณธรรม รูปปั้นของเจ้าแม่กวนอิมสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในสังคมไทย เช่นเดียวกับรัชกาลที่ 5 ซึ่งกลายเป็น “เสด็จพ่อ ร. 5” ภาพและรูปปั้นของพระองค์ ถูกเคารพบูชาทั้งในบ้านเรือนและองค์กรธุรกิจ ไม่เพียงแต่ในฐานะของ พระมหากษัตริย์ผู้นำความเป็นสมัยใหม่มาสู่สังคมไทย พระองค์ยังถูกเชื่อว่าจะ สามารถนำโชคดีมาสู่ผู้ทำธุรกิจการค้าได้ การเคารพบูชาและถวายข้าวของต่างๆ สามารถนำมาซึ่งความรุ่งเรืองและความโชคดี ในทางตรงกันข้าม หากไม่ให้ความ

¹⁰⁷ Ibid., p. 82

เคารพก็อาจทำให้เกิดความโชคร้ายหรือนำมาซึ่งภัยพิบัติได้ พิธีกรรมในการสักการะเสด็จพ่อ ร. 5 ขยายตัวออกจนเป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวาง

กุมารทองหรือลักยมก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของเจ้าที่ไม่ได้สังกัดอยู่กับชุมชนใดเป็นการเฉพาะ การบูชาลักยมสามารถที่จะนำความโชคดีและปกป้องผู้บูชาให้พ้นไปจากเคราะห์ร้ายต่างๆ ที่จะบังเกิดขึ้น ลักยมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถนำมาบูชาไว้ที่บ้านในลักษณะของส่วนตัว ด้วยการถวายอาหาร ให้ความเคารพ โดยไม่ต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องใดๆ กับชุมชนหรือในเชิงของพื้นที่แต่อย่างใด¹⁰⁸

เจ้าในลักษณะเช่นนี้จึงต่างไปจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพราะไม่สังกัดอยู่กับชุมชน พลัดอำนาจไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะกับพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งเท่านั้น ผู้ศรัทธาสามารถเข้าถึงได้จากสถานที่ทุกแห่งแม้ว่าจะห่างไกลจากบ้านเกิดและทำงานในภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมจึงมีผลอย่างสำคัญต่อการลดทอนความหมายของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่น พร้อมกับการขยายตัวของเจ้าแบบไม่สังกัดท้องถิ่นที่เห็นได้เพิ่มมากขึ้นในสังคมไทย ความอ่อนแอของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ท้องถิ่นยังรวมไปถึงมุมมองของการใช้กฎหมายของรัฐของสามัญชนที่ผันเปลี่ยนไปจากเดิม

“คนรุ่นใหม่” ในกระแสความเปลี่ยนแปลง

มีผู้คนจำนวนมากที่ถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับกระแสความเปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิตที่ผูกพันกับชุมชนภายใต้วัฒนธรรมความเชื่อของท้องถิ่น กลายมาเป็นวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนน้อยลง ไม่ใช่เฉพาะเพียงการดำรงชีพ การทำมาหากิน การศึกษาเท่านั้น รูปแบบการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมความเชื่อแบบดั้งเดิมก็ถูกสั่นคลอนไปด้วยเช่นกัน คนรุ่นใหม่ (New

¹⁰⁸ Ibid., pp. 85-77.

Generation)¹⁰⁹ จำนวนมากไม่ได้ยึดถือหรือดำเนินชีวิตในแบบที่คนรุ่นเก่าได้เคยปฏิบัติมา คำอธิบายต่อปรากฏการณ์และวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่สะท้อนให้เห็นความรู้สึก “เฉยๆ” หรือ “ไม่สนใจ” ต่อสิ่งที่คนรุ่นเก่าเคยกระทำ ดังเช่นเมื่อต้องประสบกับอุบัติเหตุหรือเกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้น คนรุ่นใหม่ต่างก็ใช้วิธีการรักษาในแบบสมัยใหม่ที่โรงพยาบาลมากกว่าการไปหาหมอเมืองเพื่อทำพิธีรักษาซึ่งถูกมองว่าไม่น่าเชื่อถือ

อย่างไรก็ตาม คนรุ่นใหม่ที่มีชีวิตอยู่ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ก็ไม่ได้ตัดขาดจากวิถีชีวิตดั้งเดิมแบบเด็ดขาด หลายคนถือกำเนิดและมีประสบการณ์กับวัฒนธรรมในแบบที่คนดั้งเดิมได้ยึดถือ การพบเห็นพิธีกรรมทั้งโดยตรงและโดยอ้อมในอดีต เช่น การทำพิธีขับไล่วิญญาณของผีร้ายในสถานที่ซึ่งมีผีมาหลอกหลอนด้วยการนำผ้าหลากสีมาผูกกับต้นไม้ใหญ่พร้อมกับการทำบุญอุทิศส่วนกุศล การทำบุญให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนในเทศกาลสำคัญต่างๆ แต่ในขณะเดียวกันก็ได้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อความเข้าใจของคนรุ่นใหม่อย่างสำคัญ พื้นที่ซึ่งเคยมีผีดุ๊กหายไประหว่างชุมชนขยายตัวและมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเข้มข้นมากขึ้น รวมถึงการตัดต้นไม้ใหญ่ซึ่งในอดีตอาจเป็นที่สิงสถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติและ “ต้องห้าม” สำหรับชุมชนก็ไม่ได้ดำรงอยู่ในความหมายแบบที่เคยเป็นมา

ซึ่งทำให้ความเชื่อที่เคยเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนมีความสำคัญน้อยลง ประเพณีต่างๆ อาจถูกละเลยหรือถูกทำทลายมากขึ้น แต่คนรุ่นใหม่เหล่านี้ก็ไม่ได้หลุดลอยไปจากจารีตประเพณีแบบเก่าอย่างสิ้นเชิง ร่องรอยของความเชื่อก็ยังปรากฏให้เห็นได้อยู่ในกิจกรรมบางอย่าง เมื่อต้องเข้ารับการเกณฑ์ทหารในแต่ละปี ชายหนุ่มจำนวนมากจะอมเครื่องรางของขลังไว้ในปากในระหว่างที่จับใบแดงใบดำ หรือบางครั้งครอบครัวก็จะต้มไข่ให้กับผู้ชายกินในวันที่ต้องไปจับใบแดงใบดำ

¹⁰⁹ Ibid., chapter 7 pp. 140-152.

ด้วยความเชื่อว่าไม่มีลักษณะเหมือนเลขศูนย์จะทำให้รอดพ้นจากการจับได้ใบแดง แม้ว่าหลายคนอาจได้ยื่นเรื่องราวของบุคคลที่กระทำการในลักษณะดังกล่าวมาก่อนแล้วแต่ก็ยังคงจับได้ใบแดง อันแสดงให้เห็นว่าการกระทำเช่นนี้ไม่ได้มีความศักดิ์สิทธิ์แต่ก็ยังคงกระทำตาม หรือเมื่อต้องผ่านไปในบริเวณที่มีร่องรอยของการทำพิธีสะเดาะเคราะห์ก็ต้องระวังอย่าให้มีการกระทำในลักษณะที่เป็นการหลบหลู่เกิดขึ้น ดังถ้อยคำที่สามารถได้ยินกันอย่างกว้างขวางในสังคมไทยก็คือ “ไม่เชื่ออย่าลบหลู่”

การอธิบายถึงสาเหตุของปรากฏการณ์ต่างๆ รวมไปถึงความเสียหายหรือการบาดเจ็บที่เกิดขึ้นกับปัจเจกบุคคล จึงเป็นสิ่งที่ถูกอธิบายจากแง่มุมที่พ้นไปจากความเข้าใจแบบเดิมรวมถึงการปฏิบัติที่ติดต้ามมา การอธิบายถึงสาเหตุเมื่อเกิดอุบัติเหตุขึ้นจึงเป็นเรื่องของ “ความประมาท” ส่วนบุคคลที่สามารถจะป้องกันได้ถ้าบุคคลนั้นใช้ความรอบคอบอย่างเพียงพอโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับบุคคลที่ได้รับความเสียหาย และบางอย่างเช่นอุบัติเหตุบนท้องถนนก็เป็นสิ่งที่ป้องกันได้ยากอันเนื่องมาจากการขยายตัวของถนนและจำนวนรถที่เพิ่มมากขึ้น ฝีมือได้เป็นต้นเหตุที่สำคัญต่อการทำให้เกิดการตายและบาดเจ็บแต่อย่างใด

และเมื่อต้องเผชิญกับความเสียหายที่เกิดขึ้น กฎหมายก็ไม่ได้เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะถูกใช้อย่างกว้างขวางในการเรียกร้องหรือปกป้องสิทธิตามที่ได้กำหนดไว้ในกฎหมายของรัฐ เพราะมุมมองที่มีต่อการใช้กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเป็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในอำนาจของสามัญชน บุคคลที่จะได้ประโยชน์หากต้องการใช้กฎหมายและศาลเป็นเครื่องมือก็คือคนที่มีความรู้เพราะสามารถจ่ายทนายความรวมถึงการมีเส้นสายกับผู้ที่มีอำนาจซึ่งอาจจะทำให้สามัญชนกลายเป็นผู้กระทำความผิดขึ้นมาได้ทันที การมีสิทธิจึงสัมพันธ์กับสถานะทางเศรษฐกิจของบุคคลอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง ดังความเห็นของชายคน

หนึ่งว่า “ถ้าคุณมีเงินและมีเงินมากพอ คุณก็จะมีสิทธิ” (if you have money, if you have enough money, then you have rights.)¹¹⁰

ความขอยกย่อนของกฎหมายในชีวิตจริงของสามัญชน

การศึกษากฎหมายโดยทั่วไปมักจะให้ความสำคัญกับกฎหมายของรัฐและสถาบันที่เป็นทางการซึ่งเกี่ยวข้องกับกฎหมาย เช่น ตำรวจ อัยการ หรือศาล อันเป็นแนวทางการศึกษากฎหมายที่รับรู้กันโดยทั่วไปในสังคมไทย การศึกษากฎหมายในแนวทางที่กล่าวมายังไม่เพียงพอต่อการผลิตให้นักกฎหมายให้บังเกิดขึ้นกระนั้นหรือ และมีเหตุผลอะไรที่ทำให้การศึกษากฎหมายไม่ควรจำกัดเอาไว้เฉพาะการศึกษาแต่กฎหมายที่เป็นอย่างทางการหรือการบังคับใช้กฎหมายโดยสถาบันที่เป็นทางการเพียงอย่างเดียว รวมทั้งจะมีประโยชน์อย่างใดที่จะต้องศึกษากฎหมายให้กว้างขวางออกไปมากกว่าระบบกฎหมายที่เป็นทางการเท่านั้น

David M. Engel ได้ให้คำตอบไว้อย่างชัดเจนว่าเพราะเหตุใดจึงจำเป็นต้องมีการทำความเข้าใจกับกฎหมายในที่กว้างขวางไปกว่าการทำความเข้าใจกับกฎหมายในหนังสือ (Law in Books) คำตอบดังกล่าวนี้หากพิเคราะห์อย่างรอบคอบแล้วอาจนำไปสู่การตั้งคำถามที่สำคัญต่อแนวทางการศึกษากฎหมายในสังคมไทยว่าอาจถึงห้วงเวลาที่ต้องมีการแสวงหาแนวทางการศึกษากฎหมายในทิศทางไปจากที่กำลังดำเนินอยู่ในปัจจุบันอย่างสำคัญ

“แทนที่จะพูดเรื่องกฎหมายคืออะไร ผมอยากจะตั้งคำถามว่ากฎหมายอยู่ที่ไหน แล้วเราควรจะมองไปที่ตรงไหน ถ้าเราต้องการค้นหากฎหมายในสังคมใดสักสังคมหนึ่ง อย่างเช่นในประเทศไทยหรืออเมริกา นักศึกษาและอาจารย์ด้านกฎหมายส่วนใหญ่จะค้นหากฎหมายในตำรากฎหมาย ซึ่งผมขอเรียกสั้นๆ ว่ากฎหมายในหนังสือ (Law in books) กฎหมายอยู่ที่นั่นหรือ หรือว่าเราควรจะค้นหากฎหมายในรัฐสภาเพราะ

¹¹⁰ Ibid., p. 152.

เป็นว่าเป็นสถานที่ที่ผลิตกฎหมายออกมา แต่บางคนบอกว่าเราควร
ค้นหากฎหมายในศาล เพราะศาลเป็นสถานที่ที่ผู้พิพากษาใช้กฎหมาย
ในการตัดสินคดีต่างๆ

ในคณะนิติศาสตร์เรามักใช้เวลาส่วนใหญ่ศึกษากฎหมายใน
หนังสือ ที่อยู่ในรูปแบบที่เป็นทางการ เช่น ประมวลกฎหมาย
พระราชบัญญัติ รัฐธรรมนูญ พระราชกำหนด รวมทั้งความคิดเห็นของผู้
พิพากษา และนักวิชาการด้วย ฉะนั้น เรามักคิดตอบคำถามเอาเองว่า
กฎหมายที่แท้จริงนั้นอยู่ในหนังสือ สถาบันทางกฎหมาย และสถาบัน
ทางเมือง

ผมอยากจะพูดถึงที่ที่จะค้นหากฎหมายได้อีกแห่งหนึ่งที่
กฎหมายเข้ามามีบทบาทกับผู้ที่อยู่ในสังคม เช่น ในบ้าน หมู่บ้าน ตลาด
ที่ทำงาน รวมทั้งบริเวณข้างถนนด้วย ผมจะเล่าให้ฟัง หลังจากที่ผมอายุ
หิมะ เจ้าของบ้านออกมากวาดหิมะออกจากหน้าบ้านเพื่อให้มีที่จอดรถ
และพวกเขาจะโกรธมากถ้ามีใครเอารถมาจอดตรงนั้น เขาจะเอาเก้าอี้
มาวางไว้เพื่อไม่ให้ใครมาจอดรถ คุณคงนึกภาพออกว่าเขาจะทำยังไงถ้า
คนไม่ทำตามประเพณีนี้ ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นอีกที่หนึ่งที่เราจะค้นหา
กฎหมายได้ แต่ไม่ใช่กฎหมายที่อยู่ในหนังสือ ถ้าคิดว่ากฎหมายน่าจะ
อยู่ในที่ต่างๆ ดังที่พูดมาแล้ว เราควรที่จะศึกษาและเรียนรู้เกี่ยวกับ
ความคิดและพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของคนธรรมดาทั่วไป

นักวิชาการด้านกฎหมายกับสังคม (Law and Society)¹¹¹
พยายามที่จะตอบคำถามที่ว่ากฎหมายอยู่ที่ไหน โดยพิจารณาสิ่งที่อยู่

¹¹¹ การศึกษากฎหมายกับสังคม (Law and Society) เป็นแนวทางการศึกษากฎหมายในทาง
สังคมศาสตร์ ซึ่งโดยพื้นฐานจะไม่แยกขาดการศึกษากฎหมายกับสังคมออกจากกัน หากมุ่งที่จะทำความเข้าใจถึงกฎหมายที่สัมพันธ์กับเงื่อนไขแวดล้อมอันจะมีผลอย่างสำคัญต่อการบัญญัติ การบังคับใช้

นอกเหนือกฎหมายในหนังสือ การทำงานของพนักงานด้านกฎหมาย รวมทั้งสถาบันทางกฎหมาย พวกเขาหันไปศึกษากฎหมายในมุมกว้าง พิจารณาทุกๆ ส่วนของสังคม ศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของคนธรรมดา เพราะกฎหมายส่วนมากมีจุดประสงค์ที่จะให้ความคุ้มครองลงโทษหรือป้องปรามคนธรรมดา เป็นสิ่งสำคัญมากที่จะต้องทราบว่ากฎหมายมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนกลุ่มนั้นอย่างไร เพราะจะขึ้นอยู่กับคนธรรมดาว่าจะใช้กฎหมายหรือไม่ในการเรียกร้องการใช้สิทธิ หรือการปฏิบัติตามข้อบังคับของกฎหมาย จำเป็นที่จะต้องเข้าใจว่าพวกเขาตัดสินใจอย่างไร จะใช้กฎหมายหรือไม่หรือไม่อยากใช้หรือเมื่อไหร่ที่เขาไม่ได้คิดถึงกฎหมายเลย ถ้าเราศึกษากฎหมายในหนังสืออย่างเดียวยังไงเราจะไม่เข้าใจว่าทำไมกฎหมายมีผลต่อกันในสังคมและวัฒนธรรมที่ต่างกัน

ในที่นี้ผมจะยกตัวอย่างที่น่าสนใจ คือ ปี 2463 ประเทศตุรกีมีการปฏิรูประบบกฎหมาย ในขณะนั้นพวกเขาต้องการประมวลกฎหมายครอบครัวใหม่ รัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรมถามว่าทำไมเราจะต้องเสียเวลาเขียนกฎหมายใหม่ขึ้นมา ในเมื่อมันมีกฎหมายที่ดีมากพร้อมอยู่แล้ว สิ่งที่เราจะต้องทำคือนำกฎหมายนั้นมาเรียบเรียงขึ้นใหม่และแปลเป็นภาษาของเราเท่านั้น ประมวลกฎหมายสวิสเซอร์แลนด์เป็นกฎหมายที่ดีผมต้องการนำมาใช้ทั้งหมด ถ้าต้องถกเถียงกันทุกมาตราว่าอันไหนเหมาะสมก็คงไม่มีวันจบสิ้น เพราะฉะนั้นควรเอามาใช้ทั้งหมด

การตีความกฎหมาย อีกทั้งจะไม่ได้ให้ความสำคัญเฉพาะสถาบันที่เป็นทางการแต่เพียงอย่างเดียว หากสนใจและศึกษากฎหมายที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตทั่วไปของสามัญชน แนวทางการศึกษาในลักษณะเช่นนี้เมื่ออยู่อย่างแพร่หลายในแวดวงวิชาการทางด้านกฎหมายในสหรัฐอเมริกาและหลายประเทศ แต่ไม่สู้จะเป็นที่รู้จักหรือเข้าใจกันในหมู่นักกฎหมายไทยแต่อย่างใด

ผลก็คือในปี 2463 ตุรกีและสวิตเซอร์แลนด์ มีประมวลกฎหมาย
ครอบครัวที่เหมือนกัน

แต่คุณคิดใหม่ว่ากฎหมายครอบครัวของทั้ง 2 ประเทศนี้จะมี
ผลเช่นเดียวกัน คำตอบก็คือไม่เหมือนกันอย่างแน่นอน เพราะ
วัฒนธรรมและโครงสร้างทางสังคมของทั้ง 2 ประเทศนี้ต่างกันอย่าง
สิ้นเชิง ตุรกีมีพลเมืองมากกว่าสวิตเซอร์แลนด์เกือบ 10 เท่า และมีพื้นที่
มากกว่าถึง 20 เท่า ประชากรในตุรกีเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม
ส่วนใหญ่ในสวิตเซอร์แลนด์นับถือศาสนาคริสต์ นิกายคาทอลิกและโปร
เตสแตนต์ ตุรกีแบ่งเป็น 2 กลุ่มชาติพันธุ์ คือ ชาวเติร์ก 80 % และชาว
เคิร์ด 20% ส่วนสวิตเซอร์แลนด์มีกลุ่มชาติพันธุ์และภาษาหลากหลาย
นอกจากนี้เศรษฐกิจของทั้ง 2 ประเทศยังต่างกันด้วย ผมมั่นใจว่า
กฎหมายครอบครัวของตุรกีจะต่างกับสวิตเซอร์แลนด์อย่างแน่นอน
พฤติกรรมทางกฎหมายของสามี ภรรยา หนายความ รวมทั้งผู้พิพากษา
ของทั้ง 2 ประเทศ จะต้องแตกต่างกัน ถ้านักศึกษา นักวิชาการด้าน
กฎหมาย ศึกษาเพียงแค่กฎหมายในหนังสือ ประมวลกฎหมาย กฎ
ข้อบังคับต่างๆ เท่านั้น ก็สรุปได้ว่ากฎหมายครอบครัวของทั้ง 2 ประเทศ
นี้ไม่แตกต่างกันเลยซึ่งไม่เป็นจริง”¹¹²

¹¹² David M. Engel, Globalization and Legal Consciousness การบรรยายพิเศษเนื่องใน
โอกาสเข้ารับพระราชทานปริญญาบัตรดุซุฎบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประจำปี
การศึกษา 2533 ณ ห้องประชุมชั้น 2 สำนักบริหารเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ITSC)
วันที่ 21 มกราคม 2554 ดูเนื้อหาทั้งหมดของการบรรยายได้ที่ www.midnightuniv.org บทความลำดับที่
2011007